

ХРОНІКА ДАЛІМИЛА В ОНОМАСТИЧНОМУ ТА КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОМУ ВИМІРІ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (56)

УДК 811.162.3'373.23'01

DOI: [https://doi.org/10.24144/2663-6840/2026.2.\(56\).196-202](https://doi.org/10.24144/2663-6840/2026.2.(56).196-202)

Петрица Н.М. Хроніка Далімила в ономастичному та культурно-історичному вимірі; кількість бібліографічних джерел – 14; мова українська.

Анотація. Статтю присвячено аналізу антропонімного матеріалу *Хроніки Далімила*, одного з найдавніших творів, написаних старочеською мовою. На відміну від попередніх збережених пам'яток, створених переважно латинською мовою, ця хроніка фіксує живу народну мовну практику, що робить її особливо цінним джерелом для ономастичних досліджень і реконструкції середньовічних моделей іменування. Метою роботи є з'ясування походження, структурних типів і функціонування власних особових імен, засвідчених у тексті пам'ятки XIV століття, простеження динаміки проникнення й закріплення іншомовних антропонімів у чеському мовному середовищі доби середньовіччя. Хроніка розглядається не лише як історичний чи художній текст, а як репрезентативний лінгвокультурний документ, що відображає реальні моделі ідентифікації особи. У статті застосовано описовий, статистичний і порівняльно-історичний методи аналізу, що дозволило встановити співвідношення автохтонних слов'янських, християнських і германських антропонімів та виявити тенденції їх поширення. Результати дослідження засвідчують домінування слов'янських імен у ранніх хронологічних шарах тексту, поступове зростання частки германських антропонімів унаслідок політичних і культурних контактів із німецьким середовищем, а також відносно повільну інтеграцію християнських імен у систему повсякденного іменування. Особливу увагу приділено явищу антропонімійного дуалізму, що проявляється у паралельному функціонуванні традиційних язичницьких і канонічних імен. Проаналізовано способи адаптації запозичених антропонімів у старочеській мові, серед яких чільне місце посідають асимілятивні запозичення, пов'язані з фонетичною, графічною та словотвірною інтеграцією іншомовних назв. Дослідження демонструє, що антропонімія *Хроніки Далімила* відображає перехідний етап розвитку чеської іменної системи, у якій християнізація співіснує з тривалістю автохтонної традиції іменування. Отримані результати можуть бути використані у студіях зі слов'янської ономастики, історії мови, медієвістики та викладання історико-лінгвістичних дисциплін у закладах вищої освіти.

Ключові слова: антропонімія, власна особова назва, старочеська мова, Хроніка Далімила, слов'янські імена, християнські імена, германські імена, запозичення, антропонімійний дуалізм.

Формулювання проблеми. *Хроніка Далімила* належить до найдавніших історико-літературних пам'яток чеської писемності й становить важливе джерело для дослідження формування національної мовної та культурної традиції. Попри значну увагу дослідників до історичних і літературних особливостей твору, антропонімний склад пам'ятки як відображення мовної картини світу раннього чеського середньовіччя досі не отримав комплексного аналізу. Особливо актуальним є вивчення функціонування особових назв у взаємозв'язку з культурно-історичним контекстом їхнього виникнення, семантичної мотивації та ролі у формуванні старочеської мовної культури.

Аналіз досліджень. Проблематика дослідження старочеських писемних пам'яток висвітлена у працях чеських і зарубіжних медієвістів, істориків мови та ономастів, які розглядали історичну достовірність тексту [Šťastný 1991], його літературну традицію [Bláhová 1995, Lehár, Stich 2008] та мовні особливості [Lehár 1976]. Окремі аспекти антропонімії середньовічних джерел аналізувалися в межах історичної ономастики та історії чеської мови. Питання проникнення іншомовних елементів у чеську мову порушувалися у студіях Й. Бенеша, Ф. Цуріна, К. Доскочіла, Я. Свободи. Водночас антропонімний матеріал *Хроніки Далімила* здебільшого використовувався дослідниками фрагментарно – переважно як ілюстративний матеріал, без системного опису його структурних, функційних і культурно-семан-

тичних характеристик. Це зумовлює потребу комплексного антропонімного аналізу пам'ятки.

Мета статті, завдання. Метою статті є дослідження антропонімного простору *Хроніки Далімила* в ономастичному та культурно-історичному вимірі з метою з'ясування походження, структури та функціонування старочеських особових імен. Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких завдань: визначити корпус антропонімів, зафіксованих у пам'ятці; класифікувати особові назви за походженням і структурними типами; проаналізувати семантичну мотивацію антропонімів; встановити зв'язок антропонімної системи з культурно-історичними реаліями доби; окреслити значення пам'ятки для реконструкції старочеської мовної культури. Джерельною базою дослідження слугує старочеська *Хроніка Далімила* («*Kronika tak řečeno Dalimila*») XIV ст., яка є цінним джерелом для реконструкції антропонімійної системи. На відміну від значної частини ранніх історичних пам'яток, текст хроніки написано старочеською мовою, що дозволяє простежити функціонування живих моделей іменування та їхню близькість реальній мовній практиці епохи. Об'єктом дослідження є антропонімійний корпус хроніки, а предметом – походження та структурно-функціональні особливості власних особових назв різної генези.

Методи та методика дослідження. У статті застосовано комплекс взаємодоповнювальних методів дослідження: описовий метод – для систематизації

антропонімного матеріалу; історико-лінгвістичний – для встановлення походження та розвитку особових назв; ономастичний аналіз – для визначення структурних і семантичних характеристик антропонімів; контекстуально-інтерпретаційний метод – для з'ясування функціонування імен у тексті; а також елементи культурно-історичного аналізу, що дозволяють розглянути антропонімію як складник старочеської мовної та культурної традиції.

Виклад основного матеріалу. *Хроніка Далімила* – найдавніша віршована старочеська хроніка, датується початком XIV століття, записи закінчуються 1314 роком, або з доповненнями (найімовірніше, іншого автора) 1325 роком. Хроніка анонімна, то ж за місцем походження відома також як *Болеславська хроніка*. Назва з атрибутом «*Даліміл*» з'являється лише у XVII столітті: «*Kronika tak řečeno Dalimila*», тобто «*Хроніка так званого Далімила*».

Хроніка Далімила виникла, ймовірно, як реакція на бурхливі події 1309 року та подальші конфлікти чеської знаті з Яном Люксембурзьким. Як зазначають Я. Легар та А. Стіх, автор поставив собі за мету «всі чеські діяння в одне пов'язати» – послідовно виклав історію Чехії від приходу легендарного прабатька Чеха до коронації Яна Люксембурзького у 1311 році [Lehár, Stich 2008, с. 53]. Історична пам'ять у його трактуванні постає знаряддям політичної агітації. Проектуючи на минуле конфлікти власної доби, автор закликає до рішучого опору німецьким «гостям» і недвозначно застерігає молодого короля Яна, що якщо він не любитиме чеських панів, йому не залишиться нічого іншого, як покинути країну [Lehár, Stich 2008, с. 53]. То ж, на переконання чеських дослідників, *Хроніка Далімила* є одночасно історичним твором, політичним маніфестом й епічною поемою. Як історичний твір вона спирається на хроніку Козьми та інші джерела; як політичний маніфест формулює ідеологію шляхетського стану; як епічна поема постає відповідником європейського героїчного епосу, найвищим виявом якого стала давньофранцузька «Пісня про Роланда» кінця XI століття [Lehár, Stich 2008, с. 53].

Хроніка привертає увагу тим, що, на відміну від багатьох інших пам'яток кінця XIII — початку XIV століття, вона написана старочеською, а не латинською мовою. Ідентифікація осіб у тексті закріплена на рівні тогочасних живих форм іменування; а в такому антропонімійному матеріалі, як справедливо наголошують дослідники, відображено найдавніші словотвірні моделі та антропонімні основи.

Саме мовна специфіка пам'ятки та збережений у ній антропонімійний матеріал створюють підстави для докладного аналізу складу власних особових назв і закономірностей їх функціонування у тексті хроніки.

1. До питання транспозиції назви хроніки українською мовою.

Наявність антропоніма в назві хроніки потребує уточнення щодо його коректної передачі українською мовою. У сучасному чеському літературознавстві усталеними є дві назви: *Kronika tak řečeno*

Dalimila або *Dalimilova kronika*. В українських наукових джерелах назва пам'ятки не є унормованою: уживаються як форма *Хроніка Даліміла* [Кровицька 2003, с. 142], так і *Далімілова хроніка*, зокрема в *Літературознавчій енциклопедії* [Літературознавча енциклопедія, 2007].

На нашу думку, обидва варіанти не є досконалими, тому переклад назви хроніки українською мовою вимагає уточнення з погляду її правописної адаптації та синтаксичної організації.

По-перше, чеське ім'я Dalimil доцільно передавати українською не як Даліміл, а як Даліміл. Відповідно до норм українського правопису, слов'янські імена з компонентами -mir- та -mil- в українській мові пишуться через «и». Отже, нормативно вважаємо форму Даліміл.

По-друге, варіант назви *Далімілова хроніка* синтаксично не відповідає українській традиції назвотворення. Коректнішим видається формулювання *Хроніка Далімила*, оскільки в українській історико-літературній традиції назви середньовічних літописів оформлені як іменникова конструкція з іменем автора в родовому відмінку: *Літопис Самовидця*, *Літопис Граб'янки*, *Літопис Самійла Величка*, *Літопис Красинського* тощо.

З огляду на викладене пропонуємо закріпити в українському науковому дискурсі назву *Хроніка Даліміла*, що відповідає сучасним нормам українського правопису, національній традиції назвотворення та принципам академічного письма.

2. Імена різної генези та динаміка їх фіксації у Хроніці Далімила.

Найчисленнішу групу антропонімів хроніки становлять автохтонні слов'янські власні особові імена, питома вага яких сягає 65% від загальної кількості однолексемних онімів. У сучасній слов'янській антропоніміці імена, що походять із праслов'янської доби, традиційно поділяють на три групи: 1) імена-композиції; 2) відкомпозиційні скорочення; 3) деапеллятиви.

У досліджуваній пам'ятці ці різновиди представлені такими пропорціями: імена-композиції становлять 32,6% (Břecislav, Svatopluk, Svytihněv, Soběslav); відкомпозиційні скорочення – 34,8% (Božej, Borek, Ctyr, Jaroš, Mutyně, Radka, Svatava, Smil, Sudek, Václav); деапеллятиви – 32,6% (Hrza, Hoda, Hovora, Hrivec, Krok, Mlada, Vracka, Straba, Tetka, Tumna).

Перебування чеських земель у складі Священної Римської імперії та тривале сусідство з германськими племенами істотно вплинули на лексичний склад старочеської мови, зокрема на її ономастичний фонд. Свідченням цього є наявність у *Хроніці Даліміла* значної кількості (близько 20%) антропонімів германського походження, що відображає політичні й господарські контакти давніх чехів з іншими народами та їхніми культурами: Albrecht, Adolf, Bernhart, Depolt, Detmar, Detrich.

Із поширенням християнства на території Богемії поступово утверджуються імена біблійного походження — грецького, латинського та давньоєврейського. Спочатку вони функціонували переваж-

но в монастирському середовищі та вживалися духовенством, а згодом поширилися й серед світської еліти. У *Хроніці Далімили* такі оніми позначають єпископів, священників і святих та становлять приблизно 15% зафіксованих імен: Alexandr, Benedicht, Isaak, Margareta, Mutudej, Prokop.

Водночас антропоніми зазначених груп представлені в пам'ятці нерівномірно. На початкових

етапах оповіді хроніста домінують автохтонні слов'янські власні назви, тоді як у подальших частинах тексту зростає кількість фіксацій германських імен. Отже, статистичний аналіз антропонімічного матеріалу потребує врахування динаміки поширення онімів. З цією метою описані в хроніці події поділено на три хронологічні періоди, що відображають частотність уживання імен різної генези.

Таблиця №1. Динаміка фіксації імен різної генези

Період	Імена слов'янського походження	Імена християнського походження	Імена германського походження
до X ст.	80 %	14 %	6 %
XI–XII ст.	60 %	13 %	27 %
XIII – поч. XIV ст.	56,5 %	17 %	26,5 %

Статистичний аналіз власних особових назв різної генези в діахронії свідчить, що до X століття в хроніці спостерігається явна домінанта імен слов'янського походження. Ці імена використовуються для позначення як представників княжого роду, так і простолюдинів. Водночас християнські імена фіксуються виключно для ідентифікації духовенства та канонізованих святих, що підтверджується такими прикладами: «toho časa českých mnichov šest... Benedicht, Matej, Jan, Kristin, Isaak jim dejiechu, Barnaba s stříbrem poslali biechu [Kronika 1995, с. 64]; vypimy tu čieši na čest Michalu svátému, aby nase duse přinesl k králevství nebeskemu [Kronika 1995, с. 50]; tá zakon svateho Benedichta do Čech přinese [Kronika 1995, с. 54]; ale toho ijeden nevedel, že jeho svaty Jan krstitel slanel» [Kronika 1995, с. 61].

У фіксації подій X століття жодна особа, яка не належала до церковного сану (князь, воєвода чи простолюдин), не ідентифікується хронікою християнським іменем. Водночас численні згадки про звертання до святих, будівництво храмів на їх честь та повідомлення про прийняття князями християнства свідчать про поступове поширення християнської віри, особливо серед представників княжого роду. Незважаючи на це, традиції іменування, очевидно, залишаються в межах дохристиянського слов'янського контексту, що підтверджується такими прикладами: «prvý kostel v Hradci postaví a svátému Klimentu jej oslaví. Druhý sváté Marie na Praze, ot velkých vrat ihned na draze» [Kronika 1995, с. 40]; «Vypimy tu čieši na čest Michalu svatému» [Kronika 1995, с. 50]; «Ta zakon svateho Benedichta do Čech přinese a k svatému Jiří mnoho panen snese» [Kronika 1995, с. 54].

Подальші спостереження демонструють, що навіть після хрещення князя літописець продовжує називати його слов'янським іменем, що підтверджує стійкість традицій дохристиянського іменування: «prosi krsta Bořivoj ot Svatopluka krále, ot moravského» [Kronika 1995, с. 40]; «ten u Velhradě krstil Čecha prvního, Bořivoje, kněze českého» [Kronika 1995, с. 40]; «když kněz Bořivoj tak stav svoj změni, svět potupiv, v svátost se promění» [Kronika 1995, с. 40].

На користь існування язичницьких традицій іменування особи в період поширення християнства яскраво промовляє і описаний літописцем обряд хрещення сина князя Болеслава Страхкваса (*Strachkvas*). Після хрещення дитини за наказом князя Болеслава було вбито єпископа, а новонароджений княжич отримав дивне ім'я Страхквас: Ale že Boleslav pro křtění byl učinil kvas, tomu synu pro příhodu vzděl bieše Strachkvas (*А оскільки Болеслав учинив квас (бенкет) з нагоди хрещення, тому синові через цю подію було дано ім'я Страхквас*) [Kronika 1995, с. 51]. Зауважимо, що в тексті відсутня згадка про хрещене ім'я Страхкваса, який на схилі літ став монахом, а згодом і єпископом. Логічно, обряд хрещення передбачав і прийняття християнського імені, тому досить незвичною є номінація єпископів та монахів слов'янськими чи германськими іменами: по *Okardu Hrza biskupem* bieše, po *Hrze ten Sebler* slovieše [Kronika 1995, с. 77] (початок XI ст.); *Strachkvasu mnichu* biskupstva postupiti chtieše [Kronika 1995, с. 54] (початок XI ст.); *prvý biskup mnich, ten Sasič Detmar* slovieše, *druhý, svatý Vojtěch*, ten take *mnich* bieše [Kronika 1995, с. 54] (початок XI ст.).

З огляду на те, що процес прийняття християнства у чехів відбувався з 894 року, подібні випадки вищезазначеної номінації служителів культу в XI столітті свідчать про ще досить слабкі позиції християнського іменника у тогочасному чеському соціумі: Ten u Velhradě krstil Čecha prvního, Bořivoje, kněze českého, leta ot narození syna božieho po osmi set po devietidcat čtvrtého [Kronika 1995, с. 40]. Дослідники пов'язують це, передусім, із впливом католицької церкви, котра на теренах Західної Славії була більш лояльною до язичницьких імен, ніж православна церква на східнослов'янських землях [Мароєвић 1984, с.186; Чучка 1992, с.180].

Ідентифікацію християн, зокрема церковнослужителів, автохтонними слов'янськими іменами можна пояснити співіснуванням у носія двох імен. Літописець, очевидно, послуговується тим антропонімом, який був більш уживаним або соціально впізнаваним, тобто дохристиянським. У цьому разі йдеться про явище антропонімічного дуалізму. Традиційні язичницькі імена не могли зникнути

з ужитку одномоментно, що зумовлювало період їх паралельного функціонування поряд із канонічними християнськими іменами.

М. Демчук, зокрема, зазначає, що до кінця давньоруського періоду на Русі поряд із церковно-християнськими іменами продовжували побувати традиційні слов'янські антропоніми [Демчук 1988, с. 17]. С. Пахомова стверджує, що у східних слов'ян масовий перехід до вживання християнських імен розпочався наприкінці X ст., тоді як у західній і південній Славії, що перебувала під впливом Римської церкви, — лише із середини XVI ст. На думку дослідниці, вирішальним чинником цього процесу стали постанови Тридентського собору (1545–1563), які передбачали обов'язкове надання дитині при народженні християнського імені [Пахомова 2012, с. 46].

У XI–XIV століттях слов'янські імена поступово втрачають домінуючі позиції, натомість помітно зростає кількість фіксацій антропонімів германського походження. Це зумовлено передусім посиленням німецького політичного та культурного впливу на території Чеського князівства, вста-

новленням династичних і родинних зв'язків між представниками обох народів і, як наслідок, поширенням серед чехів германських імен: *Knieni Jitka učini biskupem rodiče svého, Okarda, Němce chytřeho* (середина XI ст.) [Kronika 1995, с. 76]; *Kněz čtyři bratry jmíeše: po sobě osvědči kněžstvo Břecislavovi, Moravu Otte a Kunratovi, Jaromira kaza biskupem učiniti* (середина XI ст.) [Kronika 1995, с. 79]; *Pak král je se puchati a sve bratrie poče netbati. I jide na Kunrata, bratra svého, chte ho vyhnati z kněžstva moravského* [Kronika 1995, с. 88]; *České a polské kralovstvo držieše a Ottu, vevodu bavorskeho, sebe miesto poslal bieše* [Kronika 1995, с. 158]; *Co pak Čechy učinichu! Svého vraha sobě za knez zvolichu, Rudolta, vevodu rakuskeho, Albrechtova syna, krále říšského* [Kronika 1995, с. 149].

Що стосується імен християнського походження, показники XI–XII ст. практично не відрізняються від попереднього періоду, тоді як у XIII–XIV ст. спостерігається тенденція до збільшення фіксацій онімів цієї групи. Детальніший статистичний аналіз складу власних особових імен різного походження та ступеня їх поширення подано в таблицях 2 і 3.

Таблиця 2. Динаміка поширення імен християнських

	до X ст.	XI–XII ст.	XIII–XIV ст.
Світське населення	—	25 %	45,5 %
Представники духовенства	67 %	33,5 %	36,5 %
Імена святих	33 %	33,5 %	13,5 %
Іноземці	—	8 %	4,5 %

До X ст. хрещені імена простолюдинів не зафіксовано; літописець ідентифікує лише єпископів або імена святих. Показники наступних двох періодів мають тенденційний характер і свідчать про стрімке (на 20–25 %) поширення християнських імен серед чехів. Представників духовенства виділено в окрему групу з кількох міркувань. По-перше, серед них не завжди були слов'яни — часто згадували німців, які

мали християнські імена. По-друге, це зумовлено особливостями поширення нової віри: якщо служителі культу були на 100 % християнами і, відповідно, носіями хрещених імен, то серед загального населення ще залишалося багато язичників. Об'єднання цих двох соціальних груп призвело б до спотворених показників та некоректної картини поширення християнських імен на території чеських земель.

Таблиця 3. Динаміка поширення імен германського походження

	до X ст.	XI–XII ст.	XIII–XIV ст.
Світське населення		39 %	48 %
Представники духовенства		16,5 %	—
Імена святих	—	—	—
Іноземці		44,5 %	52 %

Оскільки перший період характеризується надзвичайно малою кількістю фіксацій — по одному імені в кожній категорії, — статистичні підрахунки не проводилися. У XI–XII ст. спостерігається стрімке поширення германських імен серед населення чеських князівств. Ці дані свідчать про поступове закріплення іноземних антропонімів у мовленнєвій практиці чехів, що підтверджується випадками, коли діти однієї родини отримували імена різного походження: *kněz Oldřich s světa snide syn jeho Břecislav na kniežeci stolec vznide* [Kronika 1995, с. 70]; *Pak kral Vratislav snide bratr jeho Kunrat na jeho stolec vnide* [Kronika 1995,

с. 89]; *Mezi Cechy byl jeden jmenovany, jinoch dobrý a velmi kazany. Detřišek Buckovic to bieše* [Kronika 1995, с. 103]; *kneze Otty bratr, Břecislav* [Kronika 1995, с. 125].

У XIII–XIV ст. германські імена набувають значного поширення серед чехів, становлячи майже половину відповідних фіксацій у *Хроніці Далімила*. Водночас показники в категорії «духовенство» у цей період не зазнають змін: представники церкви ідентифікуються виключно християнськими іменами, що відображає стабільність церковної антропонімійної традиції на фоні активного поширення запозичених імен серед світського населення.

Така трансформація моделей іменування відображає соціокультурні процеси, що супроводжували інтеграцію чеських земель у ширші політичні та економічні мережі Центральної Європи. Поширення германських імен засвідчує тісні контакти з німецькими родинами, зміцнення політичних і династичних зв'язків, а також запозичення елементів зовнішньої культурної моделі. Водночас стійке функціонування християнських імен серед духовенства демонструє поступове, але неперервне укріплення релігійної ідеології та норм церковного іменування, що згодом сформувало двошаровий антропонімний простір: «традиційно-автохтонний» серед світського населення та «канонічно-християнський» у сфері церковного служіння.

3. Типи запозичених антропонімів.

В ономастичній літературі дослідники розрізняють такі способи запозичення ономастичних одиниць: просте запозичення (власне транскрипція чи транслітерація); асимілятивне запозичення (з пристосуванням до морфологічної структури мови-реципієнта); паретимологічне запозичення (з новотворенням на основі первісного іншомовного елемента); переклад іншомовного ономастичного елемента елементом чи сполученням елементів даної мови; перифраза або описова назва замість іншомовного елемента [Білецький 1966, с. 14].

Найчастотнішим у *Хроніці Далімила* є другий тип запозичень. На переконання Я. Скутіла, імена іншомовного походження закріплювалися у мовленнєвій практиці чехів, пристосовуючись до графічних, фонетичних та словотвірних особливостей чеської мови [Skutil 1992, с.186]. Прикладами асимілятивних запозичень є християнські імена: *Beneda*, *Bena*, *Beneš* < *Benedictus* [Кнаппова 2006, с. 127]; *Elžka* < *Elisabeth* [Кнаппова 2006, с. 335], *Jan* < *Jochánán* [Кнаппова 2006, с. 179]; *Jiří* < *Georgos* [Кнаппова 2006, с.183], *Kozma* < *Kosmas* [Кнаппова 2006, с.193], *Matej* < *Mattijah* [Кнаппова 2006, с.208], *Michal* < *Michaël* [Кнаппова 2006, с.211], *Mutuděj* < *Mehtodios* [Кнаппова 2006, с.211], *Mikulaj* < *Nikolaos* [Кнаппова 2006, с.212], *Řehoř* < *Gregorios* [Кнаппова 2006, с.247], *Scapan* < *Stephanos* [Кнаппова 2006, с. 260]; германські: *Oldřich* < *нім. Uodalrich* [Кнаппова 2006, с. 224], *Bedřich* < *нім. Friedrich* [Кнаппова 2006, с. 126], *Jindřich* < *нім. Heimerich* [Кнаппова 2006, с. 182].

Література

1. Білецький А. Основи етимологічних досліджень ономастичного матеріалу. Ономастика: Зб. статей. за ред. К. Цілуйка. Київ, 1966. С. 3–15.
2. Далімілова хроніка. Літературознавча енциклопедія: у 2т./ авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. Київ: «Академія», 2007. Т.1: А-Л.С. 256. URL: <https://archive.org/details/literaturoznachat1/page/256/mode/1up>
3. Демчук М. Слов'янські автохтонні особові власні імена у побуті українців XIV–XVII ст. Київ, 1988. 172 с.
4. Кровицька О. Українська історична лексикографія у міжслов'янському контексті. Проблеми слов'янознавства, 2003. Вип.53. С.136–144.
5. Мароєвић Р. Словенки антропоними. Ономатолошки прилози. У. Белград, 1984. С.183–195.
6. Пахомова С. Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах. Вид. 2-е. Ужгород, 2012. 344 с.
7. Чучка П. Сліди язичництва в антропонімії українців Карпатського регіону. Ономастика України першого тисячоліття нашої ери. Київ, 1992. С.176–183.

Простих запозичень у *Хроніці Далімила* порівняно менше, вони простежуються переважно при згадуванні канонізованих святих: *sv. Apollinaris* < *lat. Apollinarius* [Кнаппова 2006, с. 120], *biskup Daniel* < *hebr. Dān`īl* [Кнаппова 2006, с. 144], *svatý Silvester* < *lat. Silvester* [Кнаппова 2006, с. 252].

Цікавим є спостереження, що серед християнських імен домінують асимілятивні запозичення – 60 % проти 40 % простих форм. Натомість серед германських антропонімів простежується протилежна тенденція: 20 % асимільованих форм проти 80 % неадаптованих. Адаптації зазнавали переважно ті власні особові назви, які закріпилися в мовленнєвій практиці чехів. Антропоніми, що не набули поширення, фіксуються без істотних фонетичних і морфологічних змін. Це підтверджується, зокрема, способом подання у хроніці імен іноземців та святих. Отже, канонічні імена засвоювалися й поширювалися в тогочасному суспільстві інтенсивніше, ніж германські.

Одним зі способів адаптації запозичених імен є їх прямиий переклад. Чеський дослідник Ян Скутіл зазначає, що в давніх писемних пам'ятках перекладалися імена іноземних володарів, напр.: *Georg* → *Jiří*, *Wilhelm* → *Vilem* [Skutil 1992, с. 188]. Проте аналізована пам'ятка не фіксує прикладів такого типу.

Висновки. Аналіз антропонімів *Хроніки Далімила* засвідчує домінування автохтонних слов'янських власних особових назв у старочеському мовному просторі досліджуваного періоду. Попри поступове поширення християнства та зростання частки канонічних імен у XIII–XIV ст., язичницькі моделі іменування ще тривалий час зберігали провідні позиції. Збільшення кількості германських антропонімів корелює з інтенсифікацією політичних і культурних контактів чеських земель із німецькомовним середовищем. Водночас інтеграція іншомовних імен до старочеського антропонімікону відбувалася поступово та супроводжувалася їх фонетичною й морфологічною адаптацією. Найпродуктивнішим способом виявляється асимілятивне запозичення, що демонструє активне засвоєння чужомовного антропонімного матеріалу на чеському мовному ґрунті. Отримані результати дають підстави розглядати антропонімію *Хроніки Далімила* як важливе свідчення трансформації іменної системи в умовах християнізації та міжкультурних контактів середньовічної Центральної Європи.

8. Bláhová M. Staročeská kronika tak řečeného Dalimila v kontextu středověké historiografie latinského kulturního okruhu a její pramenná hodnota. Díl 3., Historický komentář. Dalimil. Praha: Academia, 1995.
9. Knappová M. Jak se bude vaše dítě jmenovat? Praha: Academia, 2006. 652 s.
10. Kronika tak řečeno Dalimila. Svazek 1–2. Praha, 1995.
11. Lehár J. Dalimilova kronika a počátky české slovesnosti. *Slovo a slovesnost*. Volume 37 (1976). Č. 3, S. 202–214.
12. Lehár J., Stich A. Zrození české literatury: doba kolem roku 1300. Česká literatura od počátku k dnešku /J. Holý a kol. 2.vyd. Praha: NLD, 2008. S. 50–60.
13. Skutil J. Překlady osobních a místních jmen ve staročeských literárních textech. *Onomastika a škola*. Materialy zo IV celoštátneho onomastického seminara, konaného v Prešove 12–13 septembra 1990. Prešov, 1992. S. 186–189.
14. Šťastný R. Tajemství jména Dalimil. 1.vyd. Praha: Melantrich, 1991. 345 s.

References

1. Biletskyi A. (1966) Osnovy etymologichnykh doslidzhen onomastychnoho material [Fundamentals of etymological research of onomastic material]. *Onomastyka: Zb. statei. za red. Tsiluiko*. Kyiv. S. 3–15 [in Ukrainian].
2. Dalimilova khronika (2007) [Chronicle of Dalimil]. *Literaturoznavcha entsyklopediia: u 2 t. / avt.-uklad. Yu. I. Kovaliv*. Kyiv: Akademiia. T. 1: A-L.S. 256. [in Ukrainian]. URL: <https://archive.org/details/literaturoznavchat1/page/256/mode/1up>
3. Demchuk M. (1988) Slovianski avtokhtonni osobovi vlasni imena u pobuti ukrainsiv XIV-XVII st. [Slavic autochthonous personal proper names in the everyday life of Ukrainians in the 14th-17th centuries]. Kyiv. 172 s. [in Ukrainian].
4. Krovtytska O. (2003) Ukrainska istorychna leksykohrafiia u mizhslovianskomu konteksti [Ukrainian historical lexicography in the inter-Slavic context]. *Problemy slovianoznavstva*. Vyp. 53. S.136–144 [in Ukrainian].
5. Marojevyh R. (1984) Slovenky antroponymy [Slavic anthroponymics]. *Onomatoloshky prylozy*.U. Belhrad. S. 183–195 [in Serbian].
6. Pakhomova S. (2012) Evoliutsiia antroponomnykh formul u slovianskykh movakh [The evolution of anthroponymic formulas in Slavic languages]. Vyd. 2-he. Uzhhorod. 344 s. [in Ukrainian].
7. Chuchka P. (1992) Slidy yazychnytstva v antroponomii ukrainsiv Karpatskoho rehionu [Traces of paganism in the anthroponymy of Ukrainians of the Carpathian region]. *Onomastyka Ukrainy pershoho tysiacholittia nashoi ery*. Kyiv. S.176–183 [in Ukrainian].
8. Bláhová M. (1995) Staročeská kronika tak řečeného Dalimila v kontextu středověké historiografie latinského kulturního okruhu a její pramenná hodnota [The Old Bohemian Chronicle of Dalimil in the context of medieval historiography of the Latin cultural circle and its source value]. [Díl] 3, *Historický komentář*. Dalimil. Praha: Academia [in Czech].
9. Knappová M. (2006) Jak se bude vaše dítě jmenovat? [What will your child be named?]. Praha: Academia. 652 s. [in Czech].
10. Kronika tak řečeno Dalimila (1995) [Chronicle of Dalimil]. Svazek 1–2. Praha [in Czech].
11. Lehár J. (1976) Dalimilova kronika a počátky české slovesnosti [Chronicle of Dalimil and the Beginnings of Czech Literature]. *Slovo a slovesnost*. Volume 37. Č. 3. S. 202–214 [in Czech].
12. Lehár J., Stich A. Zrození české literatury: doba kolem roku 1300 [The Birth of Czech Literature: The Period Around 1300]. *Česká literatura od počátku k dnešku* /J. Holý a kol. 2.vyd. Praha: NLD, 2008. S. 50–60 [in Czech].
13. Skutil J. (1992) Překlady osobních a místních jmen ve staročeských literárních textech [Translations of personal and place names in Old Czech literary texts]. *Onomastika a škola*. Materialy zo IV celoštátneho onomastického seminara, konaného v Prešove 12–13. septembra 1990. Prešov. S. 186–189 [in Czech].
14. Šťastný R. (1991) Tajemství jména Dalimil [The secret of the name Dalimil]. 1.vyd. Praha: Melantrich. 345 s. [in Czech].

CHRONICLE OF DALIMIL IN THE ONOMASTIC, CULTURAL AND HISTORICAL DIMENSION

Abstract. The article is devoted to the analysis of the anthroponymic material of the Dalimil Chronicle as one of the oldest historical and literary works written in Old Czech. Unlike previous preserved monuments created mainly in Latin, this chronicle records living folk linguistic practice, which makes it a particularly valuable source for onomastic research and the reconstruction of medieval naming patterns. The aim of the work is to clarify the origin, structural types and functioning of proper names attested in the text of the monument of the 14th century, and to trace the dynamics of the penetration and consolidation of foreign-language anthroponyms in the Czech linguistic environment of the Middle Ages. The chronicle is considered not only as a historical or literary text, but as a representative linguistic and cultural document that reflects real models of personal identification and the coexistence of different naming traditions. The article uses descriptive, statistical and comparative-historical methods of analysis, which allowed us to establish the correlation of autochthonous Slavic, Christian and Germanic anthroponyms and identify trends in their distribution. The results of the study indicate the dominance of Slavic names in the early chronological layers of the text, the gradual increase in the share of Germanic anthroponyms as a result of political and cultural contacts with the Germanic environment, as well as the relatively slow integration of Christian names into

the system of everyday naming. Special attention is paid to the phenomenon of anthroponymic dualism, which is manifested in the parallel functioning of traditional pagan and canonical names. The methods of adaptation of borrowed anthroponyms in the Old Czech language are analyzed, among which assimilative borrowings associated with the phonetic, graphic and word-formation integration of foreign names occupy a prominent place. The study demonstrates that the anthroponymy of the Dalimil Chronicle reflects a transitional stage in the development of the Czech naming system, in which Christianization coexists with the duration of the autochthonous naming tradition. The results obtained can be used in studies of Slavic onomastics, history of language, medieval studies, and teaching of historical and linguistic disciplines in higher education institutions.

Keywords: anthroponymy, proper name, Old Czech, Chronicle Of Dalimil, Slavic names, Christian names, Germanic names, borrowings, anthroponymic dualism.

© Петріца Н., 2026 р.

Дата першого надходження рукопису до видання: 18.04.2026
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 10.05.2026
Дата публікації: 31.05.2026

Наталія Петріца – кандидат філологічних наук, доцент кафедри словацької філології Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; natalia.petrice@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0003-1205-931X>

Natalia Petritysa – Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of Slovak Philology, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; natalia.petrice@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0003-1205-931X>